

PRAWOSŁAWNE KONCEPCJE ROZWIĄZANIA WSPÓŁCZESNYCH PROBLEMÓW NACJONALISTYCZNYCH

Słowa kluczowe: Kościół prawosławny, nacjonalizm

Tematem referatu jest wskazanie prawosławnych koncepcji rozwiązania współczesnych problemów nacjonalistycznych, określanych również jako „etnofiletyzm”¹. Chociaż nacjonalizm nie jest problemem kościelnym, idee które rodzi dotyczą również Kościoła. Celem niniejszej pracy jest wskazanie problemów, które wynikają z idei nacjonalistycznych i dotyczą Kościoła oraz przedstawienie propozycji ich rozwiązania.

Narodowość

Chrześcijaństwo, opierając się na nauczaniu Chrystusa, posiada własną definicję narodowości: „Nie masz Żyda ani Greka, nie masz niewolnika ani wolnego, nie masz mężczyzny ani kobiety; albowiem wy wszyscy jedno jesteście w Jezusie Chrystusie” (Gal 3, 28; również Rz 10, 12). Wyjście poza więzy etniczne, kulturowe, historyczne, stanowi rewolucyjny krok, niespotykany w żadnym systemie politycznym, w żadnej religii. W Kościele może się znaleźć „każdy” wierzący w Chrystusa i to określenie „każdy” – podkreślane przez św. Jana Chryzostoma – świadczy o uniwersalności Kościoła². Chrystus ukazuje nam, jak powinna wyglądać chrześcijańska hierarchia wartości: najpierw Bóg, potem człowiek, najpierw wiara, później rzeczy ziemskie, na początku przynależność do Kościoła, potem relacje człowieka z narodowością (zob. Kol 1, 18)³. Kto stara się

¹ Etnofiletyzm (gr. *ethno* – naród, *phili* – rasa, plemię) jest dążeniem i zasadą nacjonalistyczną stosowaną w eklezjologii do wywyższenia określonej grupy narodowościowej w obrębie Kościoła. Etnofiletyzm dąży do tworzenia lokalnych Kościołów na zasadach narodowościowych i etnicznych. Podstawową zasadą etnofiletyzmu jest jedność narodowościowa, językowa i kulturowa w obrębie Kościoła lokalnego. Por. Papatomas Grigorios D., archim., *Course of Canon Law – Appendix VI – canonical glossary*, Paris 1995, cyt. za: *For the peace from above. An Orthodox Resource Book on war, peace and nationalism*, pod red. Hildo Bos i Jim Forest, Syndesmos 1999, s. 11; Zob. również podobna definicja Filipowa: Т. И. Филиппов., *Современные церковные вопросы*, Санкт-Петербург 1882, s. 225.

² Zob. Homilia św. Jana Chryzostoma na List Apostoła Pawła do Rzymian. *Homily XVII*, [w:] *Chrysostom: Homilies on the Epistles of Paul to the Roman*, NPNF ser. I vol. 11, s. 474-475.

³ *Собрание творении преподобного Иустина Поповича*, pod red. A. I. Sidorow, tłum. S. Fonow, Москва: Паломник 2004, t. I, s. 67.

zmienić zależności tej hierarchii, zgodnie ze słowami Chrystusa „*nie jest [Jego] godzien*” (zob. Mk 10, 37). W okresie apostołskim, uczniowie Chrystusa określili swój stosunek do narodowości, ukazując uniwersalność Kościoła i jego nieograniczoność. Narodowość, zgodnie ze słowami Chrystusa (Gal 3, 28), stała się nieistotna; wszelkie relacje społeczne (Mk 10, 37) – drugorzędne. Chrześcijaństwo łamie starotestamentowe zasady oparte na relacji „swój – obcy”; obala zakaz kontaktów z cudzoziemcami (por. Dz 10, 28). Apostołowie nie faworyzują przedstawicieli własnego narodu, głosząc Ewangelię tym, którzy chcą ją poznać (Dz 13, 45-48). W wyniku sporu apostołów o przyjmowanie pogan do wspólnoty wiernych, ujawnia się idea, iż Chrześcijaństwo nie może być ograniczone do jakiegokolwiek grupy społecznej, czy nacji. Otwartość i uniwersalizm Kościoła spychał kwestie przynależności etnicznej poza sferę istotnych problemów. Narodowość dla Kościoła pierwszych wieków nie ma znaczenia, o czym świadczą słowa apostoła Piotra skierowane do Korneliusza: „...*Bóg naprawdę nie ma względu na osoby. Ale w każdym narodzie miły jest Mu ten, kto się Go boi i postępuje sprawiedliwie*” (Dz 10, 34-35).

Od początku Kościół prawosławny uformowany był na fundamencie Kościołów lokalnych, z których każdy w pełni posiada wszystkie cechy Kościoła uniwersalnego⁴, lecz bez jedności z innymi Kościołami lokalnymi nie może istnieć. Wielość Kościołów lokalnych zachowuje wynikającą z historii różnorodność języków i kultur, lecz podobnie jak z wielu głosów powstaje symfonia, Kościół pozostaje z gruntu jeden w swoim dogmacie i w sakramentach jako niewzruszona *koinonia*⁵.

Rozmieszczenie terytorialne Kościołów lokalnych pierwszych wieków zgodnie pokrywało się z polityczno-administracyjnym podziałem Imperium Rzymskiego. Każdy Kościół lokalny założony został w oparciu o granice państwowe, a nie na podstawie etnicznej, czy narodowościowej samej w sobie⁶. Granice państwowe, zostały uznane za granice Kościoła lokalnego z pragmatycznych względów. Taki podział administracyjny Kościoła powszechnego automatycznie powodował dwa pozytywne następstwa: nie ograniczanie Kościoła do jednej grupy etnicznej, oraz podkreślenie równości wiernych różnych grup etnicznych, zebranych, aby być zjednoczonymi i przemienionymi w jeden „naród Boży”.

Problemy narodowościowe i nacjonalistyczne

W XIX w., prawosławna eklezjologia uległa wpływom laickich idei narodowościowych. W praktyce kościelnej zaczęły funkcjonować zasady: ko-terytorialności⁷. Jedność,

⁴ Dlatego Apostoł Paweł pozdrawiając chrześcijan z Koryntu nazywa ich Kościołem Bożym, czyli mającym pełnię wiary i łaski. Por. 1 Kor 1, 2.

⁵ P. Evdokimov, *Prawosławie*, Warszawa 2003, s. 165

⁶ I. Karmiris, *Nationalism in the Orthodox Church*, „Greek Orthodox Theological Review”, XXVI, 3 (Fall) 1981, s. 175-177.

⁷ Ibidem, s. 8.

podkreślana w nazewnictwie Kościołów opartym wyłącznie o nazwy geograficzne, zaczęła ustępować wyodrębnieniem wspólnot określonych przymiotnikami. „Kościół znajdujący się w Koryncie”, „Kościół w Galacji”, „Patriarchat Jerozolimy”, „Kościół w Rosji” – nazwy ukazujące miejsce funkcjonowania Kościoła rozpoczęły transformację w Kościół Rzymski, Rosyjski, Serbski, Polski itp.⁸ Nowa nazwa wiąże wspólnotę zarówno z kręgiem kulturowym, językowym, etnicznym jak i politycznym⁹.

Znaczącym krokiem w kierunku zmiany stosunku Kościoła do pochodzenia etnicznego wiernych, było ustanowienie patriarchy konstantynopolińskiego zwierzchnikiem – *etnarcha* – wszystkich Chrześcijan znajdujących się w Imperium Otomańskim¹⁰. Zgodnie z islamskim prawem religijnym, patriarcha stał się świeckim i duchowym zwierzchnikiem Chrześcijan, czyli głową grupy narodu (miletu)¹¹. Patriarcha stał się władzą zwierzchnią zarówno prawosławnych Greków, jak również wiernych innych Kościołów lokalnych – Serbów, Bułgarów, Rumunów, Albańczyków itp.¹² Inni patriarchowie i biskupi utracili swą niezawisłość, obniżono znaczenie ich posługi do stopnia podwładnych patriarchy¹³. Zaangażowanie patriarchy we władzę świecką zawodziło powstaniem wśród Greków idei narodowościowych. Ten impuls ułatwił

⁸ „Wydaje się, iż [nazwa] nie określa jednego [i niepodzielonego] powszechnego Kościoła, lecz [dotyczy] odrębnych Kościołów [...] w ten [sam] sposób w jaki mówimy o Kościele ewangelickim, katolickim, anglikańskim, luteranckim”: archim G. D. Papatomas, *In the age of the Post-Ecclesiality: The emergence of post-ecclesiological modernity*, [online] [dostęp 15.12.2006] Dostępny w Internecie: <http://www.orthodoxa.org/GB/orthodoxy/theology/Post-Ecclesiality.pdf>; angielskie tłumaczenie artykułu z języka francuskiego: *Au temps de la post-ecclésiologie*, „Istina” nr 51, Paris 2006, s. 13, s. 64-84.

⁹ Ibidem, s. 15.

¹⁰ Ta jurysdykcyjna modyfikacja zakresu władzy patriarchy rozwinęła się za czasów sułtana Muchameda II, który wprowadził na podbitym terenie administracyjne prawo oparte na zasadzie miletu.

¹¹ Mieszkańcy Imperium Otomańskiego podzieleni byli na milety, czyli religijno-polityczne wspólnoty, przynależność do których oparta była na wyznawanej religii. Każdy milet zarządzany był przez zwierzchnika, który przed sułtanem odpowiadał za przestrzeganie prawa w obrębie miletu. W imperium istniały cztery główne milety: Islamski, Grecki, Armeński oraz Żydowski. Sułtan traktował wszystkie mniejszości narodowe żyjące w jego państwie jako – milet – odrębny naród. Chrześcijanom, jako miletowi greckiemu, przysługiwała daleko posunięta samodzielność w dziedzinie stanowienia prawa wewnętrznego, a przede wszystkim w sprawach religijnych. Patriarcha, chociaż zależny od sułtana, mógł sprawować władzę duchową nad wspólnotą chrześcijańską. Zob. m.in.: A. Grajewski, *W poszukiwaniu utraconej jedności*, „Gość Niedzielny” nr 49 2006; *When Greek meet Turks*, [w:] Stearns Monteagle, *When Greek meet Turks*, [w:] *Entangled Allies: U.S. Policy toward Greece, Turkey and Cyprus*, New York 1992, s. 84-86; S. Runciman, *The Orthodox Churches and the Secular State*, Oxford 1971, s. 26; Panteleimon (Rodopoulos), metr., *Territorial Jurisdiction According to Orthodox Canon Law. The Phenomenon of Ethnophyletism in Recent Years*, Budapeszt 2001, [online] *Ecumenical Patriarchate* [dostęp 16.01.2007]. Dostępny w Internecie: <http://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=en&id=287&tla=en>

¹² Połączenie władzy kościelnej i świeckiej w osobie patriarchy Konstantynopola nie jest odosobnionym przypadkiem zaangażowania Kościoła w realia polityczne. Często zaangażowanie hierarchii kościelnej w sferę władzy świeckiej, stanowiło jedyną formę ocalenia wiary oraz „tożsamości narodowej”. Zmuszenie patriarchy Konstantynopola do objęcia władzy politycznej nad „narodem prawosławnym” oparte jest na takich samych postawach jak działanie „księcia-biskupa Maksyma z Serbii, czy Piotra z Czarnogóry. Takie rozwiązania, aczkolwiek niekanoniczne, były [...] efektem nacisku władz świeckich”. Zob. *The National Church: The Third Rome and the Nations*, [w:] Moss Vladimir, *The mystery of the Church. The Orthodox Church from Adam to the Second Coming of Christ*, [online] *romanista* [dostęp 26.03.2007]. Dostępny w Internecie: <http://www.romanitas.ru/eng/THE%20MYSTERY%20OF%20THE%20CHURCH%207.5X9.25.htm>

¹³ N. Zernow N., *Wschodnie chrześcijaństwo*, Pax, Warszawa 1967, s. 109.

stworzenie mistyczo-imperialnych idei Wielkiej Grecji, jak również późniejszą „łatwą” adaptację XVIII-wiecznych europejskich idei narodowościowych¹⁴. W XIX w. milety rozpoczęły ewolucję z organizacji polityczno-religijnych we współcześnie znaną formę narodów. Prawosławni narodowości nie-greckiej, rozpoczęli starania o odzyskanie niezależności państwowej oraz kościelnej. Wyzwalające się spod panowania sułtana państwa europejskie, szukając swojej tożsamości, korzystając z oświeceniowej koncepcji nacji, akcentowały przynależność narodowościową, na zasadach rasy, wspólnoty etnicznej i terytorialnej. Autokefalia stawała się celem zarówno hierarchii kościelnej, jak też i władz państwowych. Przez lata zależności od patriarchy Konstantynopola, wśród tych narodów wytworzyła się swoista obrona przed narzucanym hellenizmem.

W wyniku rozwoju idei narodowościowych w Kościele zrodziły się nowe tendencje oscylujące wokół trzech kierunków: podkreślenia wybraństwa narodu, ograniczenia Kościoła jedynie do wiernych własnej narodowości oraz, wynikające z dwóch powyższych – dążenie do ogarnięcia administracją wszystkich wiernych jednej narodowości niezależnie od państwa, w którym żyli. Te trzy kierunki tworzą trzy idee: etnofiletyzmu, mesjanizmu oraz ideę kościołów diasporalnych.

Etnofiletyzm

Po raz pierwszy, termin etnofiletyzm pojawił się w okresie sporu patriarchatu z Kościołem w Bułgarii. W swej walce o niezależność kościelną, Bułgarzy skupili się na łączącej wspólnotę tożsamości narodowej. Właśnie ta solidarność etniczna, naruszająca więzy duchowe, określona została jako „etnofiletyzm”. Kiedy 11 maja 1872 r. egzarcha bułgarski, Antym Widyński, ogłosił w Kościele w Konstantynopolu akt niezależności Bułgarskiego Kościoła¹⁵, konstantynopolitański patriarcha Anthimus VI zwołuje Wielki Synod Lokalny w Konstantynopolu. W Synodzie udział wzięło 32 biskupów i przedstawicieli wszystkich, poza Jerozolimskim, patriarchatów wschodnich¹⁶. 16 września Synod oficjalnie potępia etnofiletyzm, który oceniony jest nie jako zdrowa miłość do narodu i państwa, ale jako bariera uniemożliwiająca naturalne zjednoczenie lokalnych Kościołów. Owocem prac Synodu jest „Rezolucja”, która wyszczególnia ogólne zasady sformułowane przez Synod¹⁷.

¹⁴ Zob. A. П., Лебедев, *История Греко-византийской Церкви под властью турок*, Санкт-Петербург 1903; S. Hayes, *Orthodoxy and nationalism*, [online] suite101 [dostęp 24.03.2007]. Dostępny w Internecie: http://www.suite101.com/print_article.cfm/orthodoxchristianity/51192

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Е. Павленко, *Ересь филетизма: история и современность*, [online] *Credo* [dostęp 23.11.2006]. Dostępny w Internecie: <http://www.portal-credo.ru/site/?act=lib&id=863>

¹⁷ Pełny tekst „Rezolucji” zawarty jest w książce Metropolity Maxima (tekst grecki). Maximos, Metropolitan of Sardeis, *The Ecumenical Patriarchate in the Orthodox Church*, Thessaloniki 1989, s. 323-330.

„Rezolucja” (Όροϋ) uroczyście ogłoszona we wrześniu 1872 r., stwierdza autorytatywnie: „krytykując i potępiając, odrzucamy etnofiletyzm jako rasową dyskryminację i nacjonalistyczną tendencję. Odrzucamy ją jako przeciwną Kościołowi Chrystusowemu, nauczaniu Ewangelii i świętym kanonom naszych Świętych Ojców”¹⁸.

Soborowe potępienie etnofiletyzmu z 1872 r., już przy pobieżnej analizie historycznej, ukazuje stronnicość Konstantynopola, aczkolwiek nie wpływa ona w żaden sposób na ocenę i wartość decyzji na nim podjętych. W podobnym tonie, na temat soboru wypowiedziada się o. J. Meyendorff: „Nie chcę osądzać tutaj stronniczego charakteru decyzji osądzającej Bułgarów, jakoby jedynie oni [zgrzeszyli] kościelnym nacjonalizmem, lecz sam tekst jasno formuluje eklezjologiczny punkt widzenia, [obowiązujący] i priorytetowy dla współczesnego Prawosławia”¹⁹.

Aktualna sytuacja Prawosławia, to współistnienie wielu jurysdykcji prawosławnych na terenie Ameryki, Australii, czy w niektórych krajach Europy Zachodniej. W obecnej sytuacji, szczególnie na kontynencie amerykańskim, istnieje wiele jurysdykcji, działających jako *diaspory* swoich ojczystych Kościołów lokalnych. Sytuacja taka, sprawia, iż każdy z tych Kościołów ściśle identyfikuje się, z własnym (ojczystym) Kościołem lokalnym, i dalej, poprzez język i tradycję, z własną kulturą i narodem. Kościoły diasporalne stają się wówczas monolitami obcej kultury i języka, którego wierni istnieją tylko w danej diasporze, nie czując powszechnej jedności Prawosławia. Taka diaspora staje się więc przekąźnikiem idei etnofiletyzmu. Etnofiletyzm przybiera inną formę, nie zamyka Kościoła dla ludzi innej rasy – tworzy nowe kościoły, tylko dla przedstawicieli wybranego narodu. Zamiast odpierać nieprawosławne dążenia wiernych do angażowania narodowości, patriotyzmu, nacjonalizmu w życie Kościoła, diaspora jeszcze bardziej do tego typu ruchów zachęca.

„Jak długo wspólnoty prawosławne w różnych miejscach, będą uważały siebie za „diaspory”, tak długo nie będą w stanie wypełnić swej misji jako Kościół” – ostro stwierdza John Meyendorff²⁰. „Prawosławni imigranci, znajdujący się właśnie w takich wspólnotach, nie muszą jednak odrzucać swojej regionalnej identyfikacji kulturowej, lub też zapominać o swoich korzeniach z ziemią ojczystą”²¹. Muszą jedynie znać wartość identyfikacji duchowej, religijnej, stawiając ją zawsze na pierwszym miejscu.

¹⁸ Ibidem; Zob. John (Pelushi), metr., *Ethnic Conflicts and the Orthodox Church*, [w:] *In Communion – the quarterly journal of the Orthodox Peace Fellowship*, 1:2004, b.m.w. [online] *In Communion* [dostęp 15.08.2007]. Dostępny w Internecie: <http://incommunion.org/articles/previous-issues/issue-32/ethnic-conflicts-and-the-orthodox-church>; Zob: Т. И. Филиппов Т. И., *Современные церковные вопросы*, Санкт-Петербург 1882, s. 186.

¹⁹ И. Мейендорф, *Церковный регионализм: структуры общения или прикрытие для сепаратизма?*, „St. Vladimir’s Theological Quarterly” 24 (1980), s. 155-168; tłumaczenie rosyjskie w: [online] *Pagez* [dostęp 21.05.2007]. Dostępny w Internecie: <http://www.pagez.ru/olb/385.php#7>, s. 155-168.

²⁰ J. Meyendorff, *Mission, Unity, Diaspora*, „Journal Syndesmos: A journal of Orthodox Unity, Witness and Renewal” 1:1995; oryginalne źródło: „Greek Orthodox Theological Review” 17/1 (1972), s. 46.

²¹ Ibidem.

Analizując współczesne dążenia Kościołów lokalnych, łatwo zaobserwować pewną prawidłowość – wspólnoty prawosławne znajdujące się w nowoformowanych lub restytuowanych państwach (np. państwa wchodzące wcześniej w skład ZSRR) dążą do uniezależnienia się od struktur wielkich Patriarchatów. Tendencje te są obecne zarówno w Europie Wschodniej (Ukraina, Estonia), na Bałkanach (Macedonia, Czarnogóra), jak też na kontynencie amerykańskim (dążenie do uniezależnienia się Greckiej Archidiecezji będącej w jurysdykcji Konstantynopola, jak również Archidiecezji Antiocheńskiej). Dążenie do autonomii, czy też autokefalii, wymusza scementowanie Kościoła lokalnego, realizowane m.in. poprzez utożsamianie wspólnoty z określoną tradycją, narodem bądź językiem. Przykład Macedonii, Estonii i Ukrainy w doskonały sposób ukazuje nam również działanie „trzeciej strony konfliktu” tj. świeckiej władzy. Dla liderów wspólnot schizmatyckich „narodowość” i „autokefalia” (tu rozumiana jedynie jako niezależność) jest bardziej istotna niż sam Kościół i nauka ewangeliczna²². Negatywna ocena takiej działalności, zmusza nas jednak do obiektywnego spojrzenia na źródła tego typu zachowań, wypływające z „kanonicznych” Kościołów lokalnych. Problem narodowościowy, przejawiany w ksenofobicznych strukturach niekanonicznych, wypływa z licznych naruszeń prawosławnej eklezjologii we współczesnych autokefaliach.

PRAWOSŁAWNE KONCEPCJE ROZWIĄZANIA PROBLEMÓW NACJONALISTYCZNYCH W KOŚCIELE

Powszechna decyzja soboru

Wydaje się, iż współczesne problemy rozwiązywane są w Kościele w każdy sposób – poza eklezjalnym²³. Krytykę współczesnego sposobu rozmowy o problemach Kościoła, przeprowadzanych na sympozjach, konferencjach, spotkaniach „przedstawicieli Kościołów”, możemy odnaleźć m.in. w liście archim. Justyna Popowicza, gdzie osądza on stosowanie współczesnych form dialogu, nawołując do rozwiązywania problemów eklezjalnych w oparciu o zasady okresu soborów powszechnych²⁴. Do podobnego sposobu

²² Amfilohije (Radovic), metr., *The church as the pillar and stronghold of the truth, the question of autocephality and The Church*, [online] *Orthodox Research Institute* [dostęp 20.05.2005]. Dostępny w Internecie: http://www.orthodoxresearchinstitute.org/articles/canon_law/amfilohije_radovic_church_pillar.htm

²³ Ibidem.

²⁴ Archim. Justyn krytykuje opóźnianie zwołania soboru powszechnego oraz zastępowanie tej, eklezjalnej podstawy funkcjonowania Kościoła, różnego rodzaju spotkaniami o charakterze świeckim. Współczesne konferencje, synody, „pro-synody”, wyrażają duch instytucjonalizacji Kościoła. Członkami spotkań są przedstawiciele niektórych Kościołów lokalnych. Podstawą eklezjalnego soboru powinna być reprezentacja każdej diecezji z jej biskupem na czele. To diecezja jest podstawową strukturą eklezjalną. „...*W tym samym czasie, inne, historycznie późniejsze i zmienne formy eklezjalnej organizacji Kościoła prawosławnego: metropolie, archidiecezje, patriarchaty, pentarchia, autokefalie, autonomie itp., które mogą w eklezjologii funkcjonować lub [równie dobrze] mogłyby ich nie być, nie mogą wpływać na prawidłowe funkcjonowanie zasady soborowości*”. Rozwinięte formy eklezjalne „*nie mogą utrudniać, czy odrzucać episkopalnego charakteru i struktury Kościoła i wszystkich Kościołów*”. Zob. Popovic Justin, archim.

rozwiązania problemu wzywa Kartaszew, dla którego „*obrona przed wpływami nacjonalistycznymi winna odbywać się w Ciele Kościoła, a nie na zewnątrz*”²⁵.

Dla uniwersalnego zagrożenia Kościoła, a takim jest problem narodowościowy, należy podjąć odpowiednie kanoniczne kroki. Zagrożenie w skali diecezjalnej rozwiązane może być przez biskupa diecezjalnego; problem ogarniający cały Kościół lokalny – przez zgromadzenie wszystkich jego biskupów i przedstawicieli świeckich, tj. lokalny sobór. Kiedy jednak rodzi się problem wykraczający poza sferę Kościoła lokalnego, i dotyczy ogółu Prawosławia – jedynym rozwiązaniem musi być powszechna decyzja soborowa²⁶.

Kościół „powszechnym” głosem winien wypowiedzieć swój stosunek do współcześnie istniejących w świecie idei, jednoznacznie ukazując ich zgodność, bądź nie z nauce Chrystusa.

Odrzucenie zmian eklezjalnych i powrót do ich początkowych form

Rozwiązanie problemu narodowościowego możemy odnaleźć w prawosławnej eklezjologii. Problemem, zdaniem o. Leonida Kishkovskiego, nie jest więc odnalezienie rozwiązania, lecz jego „*teologiczna akceptacja oraz praktyczne zastosowanie*”²⁷. Tożsame stwierdzenie przedstawili uczestnicy Międzynarodowego Kongresu Prawa Kościelnego (odbył się w Budapeszcie w 2001 r.), którzy ostro potępiłi współczesne tendencje narodowościowe w Kościele oraz wezwali do przestrzegania pierwotnych zasad eklezjalnych, a w szczególności do przestrzegania zasady jedno miasto – jeden biskup oraz jeden Kościół lokalny na terenie każdego państwa. W czasie kongresu potępiono nadinterpretacje i ideologiczne „nowotwory”, potwierdzając i przypominając przepis prawa kościelnego, mówiący: „... *każdy przedstawiciel Kościoła lokalnego, który emigruje do innego państwa i zamieszkuje tam, staje się członkiem Kościoła lokalnego, który istnieje w tym określonym państwie*”²⁸.

W życiu Kościoła niezbędne jest przestrzeganie eklezjalnej zasady zdefiniowanej przez sobór 1872 r., która głosi, iż do Kościoła „...*nie możemy przyjmować [...], struktur i organizacji niosących zagrożenie realności upadłego świata (w tym również idei nacjonalizmu); albowiem jako wspólnota eucharystyczna Kościół powołany jest do pokonywania podziałów i jednoczenia osamotnionych. W swej strukturze Kościół winien świadczyć o zwycięstwie Chrystusa nad światem*”²⁹.

dr, *On a Summoning of the Great Council of the Orthodox Church*, [online] *Orthodox Christian Information Center* [dostęp 4.05.2007]. Dostępny w Internecie: http://www.orthodoxinfo.com/ecumenism/stjustin_council.aspx

²⁵ A. Kartaszew, *Церков и национальность*, „Путь”, 44:1934, Paris, s. 10.

²⁶ Por. krótką definicję „*Czy Sobór Powszechny jest potrzebny?*” – *When is the Ecumenic Synod necessary?* P. G. Levshin, *The orthodox doctrine of the apostolic Eastern Church; or, A compendium of Christian theology*, London Edinburgh Manchester 1857, s. 139.

²⁷ L. Kishkovsky, *Orthodoxy in America: Diaspora or Church?*, „Europaica Bulletin” nr 49 2005.

²⁸ Panteleimon (Rodopoulos), metr., *Territorial Jurisdiction According to Orthodox Canon Law...*, op. cit.

²⁹ И. Мейендорф, *Церковный регионализм...*, op. cit.

Ocena koncepcji

Rozwiązanie problemu narodowościowego w Kościele, niezależnie od zastosowanej metody, będzie niezwykle trudne. Być może, co podkreśla św. Mikołaj Serbski, uniezależnienie się od idei narodowościowych jest dążeniem do ideału, którego „słaby i przyziemny” człowiek nie jest w stanie osiągnąć, lecz „taki jest cel Kościoła – nie przyziemny i ograniczony”, lecz uniwersalny, absolutny i niezmienny³⁰.

Sukcesem Kościoła w zmieniającym się świecie było jego przystosowanie się do zaistniałej sytuacji, bez utraty swego mistycznego charakteru. Rozwiązanie problemu narodowościowego, oprócz introspekcji wymaga również zastosowania odpowiednich do epoki metod. Wzorce eklezjalne zaczerpnięte z tradycji Kościoła wczesnochrześcijańskiego, pozwolą rozwiązać problem narodowościowy, jednak stosować je należy z uwzględnieniem zmian na świecie. Do takiego podejścia przy rozwiązywaniu współczesnych problemów eklezjalnych nawołuje o. D. Staniloae. Idealne rozwiązania eklezjalne pierwszych wieków chrześcijaństwa, muszą zostać zaadoptowane do specyfiki współczesnego świata³¹.

Problemy narodowościowe mogą być rozwiązane przy nieugiętej duchowej wierności Tradycji Kościoła. Tylko soborowa, powszechna decyzja, poprzedzona powszechną dyskusją wśród hierarchów i wiernych, czyli w eklezjalnym duchu Prawosławia, może wpłynąć na współczesny charakter Kościoła. Tylko przy otwartym wyznaczeniu granic sfery kościelnej i sfery laickiej, unikniemy obecnego dualizmu, kiedy wiemy „jak być powinno” lecz jednocześnie, kierując się partykularyzmem, kroczymy w zupełnie inną stronę. Zagrożenie partykularyzmem, w obliczu Soboru Powszechnego, nie jest iluzoryczne, o czym głośno mówią współcześni przewodnicy duchowi, m.in. archim. Justyn Popowicz³². Tożsamą opinię podziela metropolita Sawa (Hrycuniak), który abstrahuje od zależności politycznych, faworyzowania określonych systemów społecznych i wszelkich świeckich czynników, rozwiązanie widzi w prawidłowym rozumieniu struk-

³⁰ Николай (Велимирович), свят., *Творения святителя Николая Сербского (Велимировича)*, t. III, *Духовное возрождение Европы*, tłum. S. Fonow, Moskwa 2006, s. 359.

³¹ Zob. D. Staniloae, *Some Characteristic Features of Orthodoxy*, Athens 1994, w: [online] *Myriobiblos Library* [dostęp 21.05.2007]. Dostępny w Internecie: http://www.myriobiblos.gr/texts/english/Staniloe_Characteristic.html

³² Zdaniem o. Justyna, stronniczość i partykularyzm Kościołów lokalnych, stanowią największe zagrożenie dla soborowości i powszechności Kościoła. Przytaczając przykład zatwierdzonych tematów, które powinny być omawiane na Soborze Powszechnym, ukazuje dążenie Konstantynopola do kolejnej modyfikacji systemu eklezjalnego w Prawosławiu: „...tematy [które mają być omawiane na soborze] ujawniają intencje Konstantynopola do podporządkowania sobie całej prawosławnej diaspory – co oznacza podporządkowanie sobie całego świata! oraz zagwarantowanie sobie wyjątkowego prawa nadawania autokefalii i autonomii [...] wszystkim Kościołom prawosławnym na świecie, zarówno współcześnie, jak i w przyszłości. Jednocześnie [Konstantynopol] dąży do ustanowienia własnej gradacji i hierarchii [wśród Kościołów lokalnych] (implikuje to problem dyptychów, który nie ogranicza się jedynie do 'kolejności liturgicznego wspomnienia [hierarchów Kościołów lokalnych]' lecz do praktycznego ustanawiania nowych zasad w Kościele...)”. J. Popovic Justin, „On a Summoning of the Great Council of the Orthodox Church”, op. cit.

tur eklezjalnych: „[...] idea Cerkwi jest jasna – w każdym państwie powinna być jedna Cerkiew, jeden zwierzchnik koordynujący kwestie narodowościowe i językowe dotyczące zwyczajów i właściwej danemu narodowi kultury i tradycji. Jedynie w ten sposób można zabezpieczyć porządek w życiu cerkiewnym”³³. Tej przejrzystości opinii i konsekwencji brakuje w głosach innych Kościołów lokalnych, w większości historycznie zaangażowanych po stronie określonych świeckich idei.

Prawosławie tworzy jedność uniwersalną – jedność w wierze, jedność „w sobie”, podczas gdy nacjonalizm jednoczy „przeciwko innym”. Nacjonalizm cementuje wspólnotę poprzez ukazanie wroga – wrogiem zaś może się stać każdy „obcy”, czyli każdy, kto nie jest członkiem narodowej wspólnoty. Sprzeczność idei nacjonalistycznej z teologią prawosławną jest oczywista. Podstawowym problemem jest praktyczne, oddolne przenikanie tychże idei do organizmu eklezjalnego. Słusznie, problem tendencji narodowościowych, św. Mikołaj Serbski nazywa wewnętrznym wrogiem Kościoła³⁴. Idee narodowościowe przeciwstawiają się uniwersalizmowi Kościoła, są sprzeczne zarówno z prawosławną eklezjologią, jak i eschatologią³⁵. O ile teoretyczne rozwiązania są stosunkowo proste, o tyle ich realizacja odbywa się niezwykle ciężko. Praktycznemu rozwiązaniu problemu narodowościowego w Kościele nie sprzyja niska świadomość eklezjalna wiernych oraz populizm hierarchii w stosunku do świata polityki³⁶.

Rozważając kwestie współistnienia Kościoła i narodów nieustannie należy przypominać, iż celem Kościoła jest „*trwanie przy chorym sercu [każdego] narodu jak lekarz; z duchowym aparatem. [Kościół winien] całą swą siłą ponadludzką beznamiętności i ewangelicznej czystości sumienia, wyteżać w minuty wzrastania nacjonalistycznych tendencji. [...] Takie jest [bowiem] ponadludzkie, trudne służenie Kościoła*”³⁷.

„*Zawsze były dwie nacje na świecie. Można je wyróżnić i dzisiaj, a ich podział jest ważniejszy niż wszelkie inne podziały. Są bowiem ci, którzy krzyżują, i ci, którzy są krzyżowani, są ci, którzy prześladowają, i ci, którzy prześladowani, ci, którzy nienawidzą,*

³³ Sawa (Hrycuniak), metr., *Prawosławie i współczesność*, – wykład inauguracyjny Wszechnicy Kultury Prawosławnej, 25.10.2004, [online] *cerkiew.pl* [dostęp 22.08.2007]. Dostępny w Internecie: <http://www.cerkiew.pl/prawoslawie/text.php?id=89>

³⁴ Zob. Николай (Велимирович), свят., op. cit., s. 352-356.

³⁵ Jako praktyczne nakłanianie do zmiany form działania wspólnoty, przewartościowania jej struktur i skierowania ku innym celom, nacjonalistyczne dążenia zniekształcają prawosławną eklezjologię. Każda próba usankcjonowania praktycznych zniekształceń funkcjonujących w Kościele poprzez ich doktrynalizację przeciwstawia się nauczaniu Kościoła – tj. jego sferze teologicznej. Ustanowienie materialnych, ziemskich i przemijających wartości, jako ideału funkcjonowania wspólnoty przeciwstawia się prawosławnej eschatologii, ukierunkowując niematerialny i mistyczny organizm ku celom ziemskim – stworzonym i ograniczonym.

³⁶ Zob. А. Верховский, *Православный национализм. Заметки об определении и о перспективах движения*, [online] *Неприкосновенный запас* [dostęp 7.03.2007]. Dostępny w Internecie: <http://www.nz-online.ru/index.phtml?aid=20010719>

³⁷ А. Kartaszew, *Церков и национальность*, op. cit., s. 12.

oraz ci, którzy są zniechęceni, ci, którzy powodują cierpienia, i ci cierpiący. Nie muszą wyjaśniać, do której nacji powinni przynależać chrześcijanie”³⁸.

Nacjonalizm oraz wszelkie idee z niego wynikające, dąży do ujednoczenia. Natura Kościoła jest nienaruszona jedynie w jedności, nie zaś w jednolitości. Standardyzacja kultury, tradycji, języka sprowadza Kościół do zunifikowanej instytucji, odrywając od Kościoła piękno tradycji wypełniającej się w różnorodności³⁹. Tradycja Kościelna została zbudowana na fundamencie dwóch tysięcy lat misji Kościoła. Jedność Kościoła oznacza zachowanie tego dziedzictwa i jednoczesną ciągłą troskę o zachowanie proporcji tego co Boskie, od tego co ziemskie. W Kościele jest miejsce na różnorodność o ile tylko zachowane zostanie pierwszeństwo duchowości i podkreślona absolutna jedność z całym powszechnym organizmem kościelnym.

Kościół jest jeden i w swej idealnej jedności, niebiańskiej i ziemskiej, duchowej i materialnej, wiecznej i śmiertelnej, nie może zaakceptować nacjonalizmu. Abstrahując od historycznej formy etnofiletyzmu, osądzonej w 1872 r., Kościół neguje również każdą modyfikację tejże idei, każdą próbę zmiany istoty Kościoła. Prawosławie zawsze było, jest i będzie idealną jednością, o czym nieustannie przypomina nam Ewangelia, zastępy Świętych, i cały Kościół prawosławny.

SUMMARY

Father Marek Ławreszuk, Warsaw

Orthodox approaches to contemporary problems of nationalist

Keywords: Orthodox Church, Nationalism

The aim of the paper is to show how to solve contemporary nationalistic issues, known also as „ethnophiletism”, in Orthodox way. Although nationalism is not the ecclesiological problem, its ideas affect the Church, too. The aim of this study is to identify

---

³⁸ M. Bierdiajew, *Christianity and Anti-Semitism (the religious destiny of Judaism)*, Paris 1935, cyt. za: John (Pelushi), metr., *Ethnic Conflicts and the Orthodox Church*, w: *In Communion – the quarterly journal of the Orthodox Peace Fellowship*, 1:2004, b.m.w. [online] *In Communion* [dostęp 15.08.2007]. Dostępny w Internecie: <http://incommunion.org/articles/previous-issues/issue-32/ethnic-conflicts-and-the-orthodox-church>

³⁹ A. Schmemmann, *Problems of Orthodoxy in America. The Canonical Problem*, „St. Vladimir’s Theological Quarterly” Vol. 8, Nr 2 (1964).

problems, which arising from these nationalistic ideas touch the Church, and to present some ways of solving them.

This paper indicates the difference between Orthodox and secular understanding of the term „nation”. The Church attitude to nationality and related issues is not based on a secularism, but it takes as a foundation Christ’s teachings . The paper indicates the problematical questions, in which the clash between the Church teaching and the nationalistic ideas takes place. Church problems based on the ethnic and nationalistic ideas are especially emphasized in this article. Ethnic problems in the Church are presented as an ecclesiological distortion and redefinition of Christian ideals, from which the issue of ethnophiletism was discussed more detailed.

The paper shows the problems and also indicates possible solutions in the spirit of the Orthodox Church teaching. Discussing questions of the universal councils decisions and returning to the original ecclesial standards, this paper points out the necessity of eliminating dangerous ideas inside the Church.